

МА Радован Пилиповић, архивиста
Архив Српске православне цркве
Београд

Српски богослови на школовању у Русији у другој половини 19. века – према оцени руског царског дипломате¹

Б. После руско-турског рата 1877/1878. године до нашег времена

19. Мелентије, епископ тимочки, завршио је Кијевску духовну академију у чину јеромонаха и био је постављен за ректора Призренске богословије. У тој школи је био први ректор духовног чина и још са вишим богословским образовањем. Завео је поредак у интернату Богословије, али и у школско-наставном делу, а мирним и тихим карактером стекао је љубав у народу.²

Из Призрена је био постављен на [24] садашњу катедру, на којој није показао ни посебну енергију ни нарочитог талента. Познат је само по својим пастирским посланицама и поукама за народ које је издавао у форми малих књижица по угледу на „Трошчке листиће“ у Русији. На српском језику је

¹ Први део текста објављен је у претходном броју овог часописа – XIX/1/2012.

² Ради се о Мелентију Вујићу, потоњем епископу тимочком 1891-1913. Рођен у Осеченици 27. јула 1857, основну школу је завршио у Крчмару, два разреда гимназије у Београду, био искушеник манастира Боговађе. Замонашен 25. јуна 1877. године у манастиру Враћевшници, исте године 11. децембра постао јеромонах. Митрополит Михаило га је повео са собом у Русију где је завршио Кијевску духовну академију са степеном магистра богословља. По повратку, 1889. године, био професор Призренске богословије, на ком положају га је затекао избор за епископа тимчког. Хиротонисан у Београду 10. новембра 1891. године. Повукао се са управе епархијом не могавши да побољша тежак материјалан положај свога свештенства и поред напора и административних мера, пензионисан 15. јуна 1913. године. Остатак живота провео у манастиру Хиландару, где је умро 7. новембра 1921. године (*Српски јераси од деветог до двадесетог века*, стр. 312; *Споменица Тимочке епархије 1834-1934*, Сремски Карловци 1934, стр. 15-18; + *Преосвећени Мелентије, бивши епископ тимочки (некролог)*, Гласник – службени лист Српске православне патријаршије, бр. 22 (1921), стр. 361-364. Игнатије Марковић, *Епископ тимочки Мелентије Вујић – поводом 90 година од упокојења*, Календар Црква за 2011 годину, стр. 140-143).

штампао и свој кандидатски рад о учешћу српског свештенства у пословима ослобођења Србије.³

Као руски васпитаник Мелентије је искрени и темељити поклоник свега руског.

20. † **Светолик Ранковић**, професор Богословије, а затим гимназије, завршио је Кијевску духовну академију. Рано је умро, али упркос томе, успео је да искаже свој књижевни таленат. Написао је много приповедака из народног живота. (Збирку најбољих од њих објављена је у едицији Српске књижевне задруге 1904. године) и три романа који су га прославили: „*Сеоска учитељица*“ (1899), „*Горски цар*“ (1897) и „*Порушени идеали*“ (1900). Био је и добар богослов, издао је „*Омилитику*“ по Фаворову 1894. године. А поврх свега написао је и књигу „*Свештеник и учитељ, њихови односи и задаци у народу*“ (1895).⁴

21. **Павле Швабић**, завршио је Санкт-Петербуршку духовну академију и сада је професор Београдске богословије. Превео је Смирновљев уџбеник из „*Историје хришћанске цркве*“ и написао уџбенике за [25] историју хришћанске и српске цркве за 6-ти разред гимназије и за „*Катихизис*“ (Закон Божији) за 4-ти разред народних школа. Писао је посебне чланке по црквеној штампи.⁵

22. Протојереј **Стеван Веселиновић**, садашњи ректор Београдске богословије, завршио је Кијевску духовну академију. Написао је много чланака из историје Српске цркве и богословља, од којих су најбољи: „*О настанку српске патријаршије*“ (1900), „*Протестантска догма о спасењу*“ (1894), „*Слободно задарство пред јеванђељем*“ (1893) и „*Старокатолицизам у Аустрији*“ (1898), издавао је часопис „*Богословски архив*“, а сада је уредник званичног црквено-богословског часописа „*Гласник православне цркве у Краљевини Србији*“. Веселиновић се сматра једним од најбољих богослова у Србији и на њега се полаже много наде.⁶

³ Ради се о делу: *Историјске заслуге српскога свештенства (оба реда) у служби Св. православља и народа*, од епископа тимочког Мелентија, Београд 1889.

⁴ Српски књижевник (Велика Моштаница, 7. децембар 1863. – Београд, 18. март 1899). Београдску богословију је завршио 1884. године, а затим се упутио на даље школовање. Велики утицај на њега су имала дела Толстоја. Био је професор у Београдској богословији и катихета у Нишкој гимназији. Одржавао је присне везе са митрополитом Михаилом. (Драгослав Страњак-ковић, *Светолик Ранковић и митрополит Михаило*, посебан отисак из „Прилога за књижевност језик, историју и фолклор“, књ. XXIII, св. 1-2 (1957), стр. 109-115).

⁵ Павле Швабић (Божурња код Тополе 1861– Београд 1926), завршио је Београдску богословију и Петроградску духовну академију. (Радомир В. Поповић, *Извори за црквену историју*, Београд 2006, стр. 36). Што се тиче ауторског доприноса „по Смирнову“, у предговору књиге из опште историје цркве је довољно савестан када каже: „ја сам превео, местимице допунио и прерадио“. Његову библиографију чине уџбеници: *Историја хришћанске цркве за ученике богословија*, књ. I, Београд 1894; *Историја српске цркве за ученике и ученице средњих школа*, књ. II, Београд 1901, *Историја српске цркве за ученике и ученице средњих школа*, Београд 1922.

⁶ *Споменик Стеви Веселиновићу*, Нови изворник – службени лист православне епархије дабробосанске, ур. Петар Маркичевић, Сарајево 1939, стр. 232; Опширније: Јустин Поповић,

23. **Петар Протић** завршио је Кијевску духовну академију, био је професор Богословије, а сада је гиманзије. Написао је „*Житија српских светаца као извор историјски*“ (1897), „*Православна хришћанска етика за ученке Богословије*“ (1898), „*Кратка православна хришћанска етика за ученике средњих школа*“ (1898), затим неке уџбенике за народне школе и разне чланке из богословља.⁷

24. **Атанасије Поповић [26]** професор Београдске богословије, вршио је и дужност ректора. Завршио је Московску духовну академију, после чега је слушао предавања из црквеног права у Тибингену. Главни оснивач Гимнастичког друштва „*Душан Силни*“. Једно време су његова главна занимања биле гимнастика и пропагирање циља развијања физичке снаге код српске младежи. Написао је уџбеник из гимнастике. Писао је и из богословља. Његова најзначајнија дела су: „*Кључ за лако изналажење сродства*“ (1894). Основао је и издавао патриотске новине „*Побратимство*“ које су излазиле једном недељно. У Русији је уживао Аксаковљеву стипендију коме сваке године служи панихиду (парастос). У својим новинама пише лепо о Русима, мада после покушаја атентата на краља

Блажене усмене протојереј Стеван Веселиновић, ректор Богословије Св. Саве, Хришћански живот (1924), стр. 465-466. Богословску оцену и синтетски преглед његових радова доноси Владан Д. Поповић, *Рад Стеве Веселиновића на богословској науци*, Гласник Српске православне цркве, бр. 9, бр. 10-11, бр. 12 (1956), стр. 154-157; 199-208; 223-236 и: *Стева Веселиновић је био жустри полемичар, усудивао се чак да напада ауторитете какав је био Никодим Милаш: С. М. Веселиновић, Доле с Олимпа! – прилог за историју српске богословске књижевности XIX и XX века*, Београд 1908, а критиковао је и неке друштвене појаве за које се сматрало да су неспојиве са хришћанским моралом и доктринарним системом као што је, нпр. масонерија. Као црквени историчар није имао потребан ниво разумевања и рада са изворима, па се нашао на удару српске критичке историографије, о чему сведочи и оправдани напад на горепоменути Веселиновићев рад од стране Димитрија Руварца, *О постању српског патријархата од С. М. Веселиновића (приказ)*, одштампано из „Новог времена“ за годину 1891, Земун 1891.

⁷ У раду *Пољење професора богословије – канонска и савремена расправа*, Београд 1898. сматра да свештенички чин није нужан у обављању дужности црквено-народне просвете. Напада ауторитете да би се прославио: *Где је истина? – упућено на адресу г. др. Бранислава Петронијевића*, прештампано из Весника Српске цркве, Београд 1899. Наступао је са јавним предавањима и трибинама које су имале хуманитарни карактер: *О моралном васпитању у школама – говорио на светосавској прослави у Богословији 13. јануара, приход је намењен фонду сиромашних богослова*, Београд 1895, као и *Христос Богочовек – јавно предавање говорено у Богословији Св. Саве на Срећење 1906*, прештампано из Гласника Православне цркве, Београд 1906. Писао је уџбенике из православне моралне науке, који су доживљавали по неколико издања: *Православна хришћанска етика или наука о хришћанском моралу – за свеишенике и ученике Богословије*, Београд 1897; *Кратка православна хришћанска етика – за ученике и ученице средњих школа*, Штампарија Светозара Николића, Београд 1899; *Кратка православна хришћанска етика – за ученике и ученице средњих школа*, пето издање, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд 1913. Урадио је такође уџбеник литургије: *Наука о богослужењу православне цркве за ученике средњих школа*, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд 1912, а и уџбеник катихизиса: *Наука хришћанска за ученике и ученице I и II разреда основне школе по најновијем програму*, четврто издање, Штампарија Ђорђа Мунца и М. Карића, Београд 1914. Као историограф окушао се на теми: *Петар С. Протић, Житија српских светаца као извор историјски*, Београд 1897.

Милана, када се нападао све руско, и он је такође, да би угодиле Влади писао у таквом духу. За њега се уопште може рећи да је благодаран руски ђак и веома вредан човек.⁸

25. **Димитрије Миленковић**, свештеник из Београда. После удаљавања митрополита Михаила, остао је ђакон у Београду и издавао црквени опозициони лист „Глас православља“ у коме је оштро писао у заштиту права Михаила и његове јерархије. Да би ради тога избегао казну морао је да бежи преко границе. Тада је и завршио Кијевску духовну академију, а када се вратио једно време је био катихета, а потом је постао парохијски свештеник [27] у Београду ексцентричан и недружељубив да је често одговарао за разне оптужбе бивајући под епитимијама. Преводио је са руског, али у последње време будући да је под теретом разних оптужби и сумњичења не ради ништа.⁹

26. **Божидар Јовановић**, парохијски протојереј у Београду, а раније је био професор Богословије. Завршио је Кијевску духовну академију. Један од најталентованијих богослова, али веома немирног карактера, због чега је често мењао дужности, али и често водио борбу час са једним, час са другим. Превео је са руског „Литургику“ од Лебедева, „Омилитику“ Фаворова, „Пастирско богословље“ Бориса, „Свештену историју“ Козирјева и друге уџбенике. За жаљење је што у њему нема веће озбиљности и такта, а могао би да буде врло користан Српској цркви која оскудева у кадровима.

27. **Драгољуб Поповић**, професор гиманзије, завршио је Кијевску духовну академију, захваљујући којој понешто и пише. Штампало је на српском језику свој кандидатски рад, неодобрен од стране Академије о односима средњовековне Србије са Римом.

⁸ Атанасије М. Поповић је био национални радник *par excellence* свога времена, и то: као интелектуалац и радник у просвети, гимнастичар, резервни официр, борац за српско национално ослобођење и уједињење. Звали су га од миља „Чика Таса“ и сматрало се нарочитом чашћу бити макар и мало под његовом харизмом. За живота му је штампана веома ласкава, али укусна споменица: *Чика Таса – Спомен-књига посвећена седамдесетогодишњици професора Атанасија М. Поповића*, уредио Одбор захвалних ученика, Београд 1936.

⁹ Лист „Глас православља – лист за православно-црквене и народне интересе“ излазио је у новинском формату почев од 21. марта 1882. За прву годину излажења (1882) изашло је 36 бројева, а за (1883) само 20 бројева. У манифесту-уводнику часописа истиче се да пропагира духовне ствари, а не „царство земаљско“. Имао је четири циља: „1) да се Српска црква одржи код васколикога Српства у оној чистоти, с каквом је утврђена просветитељем Св. Савом; 2) да се подиже и крепи морал чланова Српске цркве; 3) да се одржава духовна веза између појединих самосталних и делова Српске цркве – 4) да се крепи духовна веза између црквених средина и српског духовенства“. (Бранко А. Цисарж, *Један век периодичне штампе Српске православне цркве (библиографски опис часописа и листова са прегледом-садржајем свих радова објављених у њима од 1868-1970*, Београд 1970, стр. 41).

28. † **Архимандрит Иларион Весић** представља типичан пример тога, како су у наше школске установе примани Јужни Словени без одабира и чак без увида у [28] потребна документа.

Образовање које је Иларион понео из отаџбине састојало се само од два разреда гиманзије. Без обзира на то, неко време је био сеоски учитељ, он је затим и без богословије, неким заобилазним путевима дошао до свештеничког чина. Одслуживши свештенички стаж од 25 година, и обудовевши, он је, опскрбивши се препорукама утицајних људи на крају и крочио у Кијевску Духовну Академију. При свему томе, мада се никада није учио у Београдској богословији, успео је све да убеди, како је завршио њен течај, а да нико од њега није тражио диплому!

По завршетку Академије Иларион Весић је био одређен за ректора Призренске богословије, а затим и директора српске гиманзије у Скопљу. Након тога, вратили су га у Србију где је био предавач у Богословији и успео је да добије дозволу да полаже професорски испит, а на шта, с обзиром да није завршио никакву средњошколску установу, по закону, није имао право. У нечему се провукао, а друго је понешто како-тако и знао. Затим је добио место вршиоца дужности ректора у Београдској богословији, а ускоро, када су напokon приметили његову неприпремљеност, сместили су га у пензију. Али ништа мање, године 1904. на захтев Призренског митрополита Никифора, који је као Иларион исти по моралним особинама и карактеру опет су га одредили за ректора Призренске богословије у ком звању се и упокојио.¹⁰

Долазећи, како произилази из претходно реченог, свим силама (истинама и лажима) до архимандритског чина, Иларион, на крају, ни по својој стручној спреми ни по своме [29] немирном начину живота, не одговара оним захтевима које треба да испуњава духовно лице које треба да се налази на челу школске

¹⁰ У просветној служби је од 1887. године. Постављен је 5. октобра 1901. године за професора Богословије Св. Саве, где је предавао Библијску историју и Катихизис. Од 1903. године, када је разрешен дужности професора и заступника ректора Богословије, обавља дужност војног проте. Године 1904. постављен је, по други пут, за ректора Призренске богословије. Игнатије Марковић, *Сто седамдесет и пет година Богословије Св. Саве у Београду (1836-2011)*, Београд 2011, стр. 126). У два наврата је био ректор Призренске богословије 1891-1896 и 1904-1906, рођен у Пепељевцу код Крушевца 10. октобра 1852. године, на крштењу је добио име Иван, рукоположен за свештеника 20. јула 1871. године, познавао је само појање и црквени типик није имао никакву другу богословску школу, Служио у парохијама рашко-трнавској и пепељевачкој, остао је удов 1887. године. Сведочанство о богословском образовању потписала су му на импровизованом испиту „уз богат ручак и чашу вина“ комисија састављена од тројице угледних архимандрита Атанасија студеничког, Венијамина Љубостињског и Данила из манастира Св. Романа. Са овом „сведоцбom“ отишао је у Русију из које се вратио 1891. године. Проширио је зграду Богословије, једно време био управник Гимназије у Скопљу, истакао се у одбрани скопске цркве Св. Спаса од бугарских егзархиста. (Никодим Ђураков, *Ректори Призренске богословије – поводом њене 130-годишњице 1871-2001*, Ђунис 2001, стр. 85-93).

установе. Али, са друге стране, ништа мање, не треба потценити да је за време своје прве управе Призренском богословијом, а такође и у служби у Скопљу, када још није био склон порочном животу и страстима, отац Иларион је био веома користан по својој енергији и патриотизму. Он је наставио са новим уређењем који је у Призренску богословију први почео да уводи бивши ректор, садашњи епископ Мелентије (погледај оцену бр. 19), а у борби са Грцима за цркву Св. Спаса у Скопљу својом храброшћу је чинио велика дела.

29. **Јосиф Стојановић**, професор гиманзије, некадашњи инспектор народних школа. Ванредно је завршио Богословију и Кијевску Духовну академију, али се затим самосталним радом развио у доброг педагога (радећи на себи израстао је) и пише у области педагогике. Написао је „*Преуређење београдске богословије*“ (1894), „*О црквеном суду првих хришћана*“ (1894), „*Историја школске дисциплине*“ (1891), „*Методика школске дисциплине*“ (1894) и друге радове на тему народне просвете.¹¹

30. **Чедомир Митровић**, професор Београдског универзитета, завршио је Московску духовну академију, а затим је слушао предавања на Западу и стекао звање доктора. Предаје црквено право и написао је неколико чланака и студија из тог предмета.¹² [30]

31. **Јордан Видојковић**, свештеник и професор гиманзије у Београду. Завршио је Московску Духовну Академију. Много прича и обећава, али готово ништа не ради и највероватније неће ништа ни урадити.¹³

¹¹ Оштро је устао против свога друга са школовања у Русији оптужујући га, као и неки други савременик за плагијат: Јосиф В. Стојановић, *Плагијати проте Добросава Ковачевића пред судом јавним, државним и црквеним*, Београд 1926. Писао је богословске уџбенике за средње школе: Јосиф В. Стојановић, *Наука о хришћанском моралу за средње и стручне школе*, Јагодина 1913; *Хришћанска наука за други разред средњих школа*, треће издање, Београд 1920; *Хришћанска наука (катихизис) – за четврти разред средњих школа*, треће издање, Београд 1922; *Православна хришћанска наука (Нови Завет од друге године Христовога рада) и наука о богослужењу за други разред средњих школа, по наставном програму 1926. године*, Београд 1926.

¹² Чедомир Митровић (Чачак, 1870-1934). У Београду је завршио Богословију, а затим студије Духовне академије у Москви. Постављен за наставника Богословије, па премештен у Крагујевачку гимназију. Дошавши у сукоб са министром просвете и црквених дела бива отпуштен из службе. Одлази у Беч, а затим у Тибинген где завршава студије на Правном факултету, а 1898. године брани докторску дисертацију на тему „Номоканон словенске источне цркве или књига Крмчија“. Био је декан Правног факултета и ректор Универзитета у Београду. Није примио никад свештенички чин, за потребе Београдске богословије написао је уџбеник „Црквено право“ (Београд 1913, 1921, 1929). (Димшо Перић, *Црквено право*, Београд 2006, стр. 29).

¹³ Рођен је у Јерусалиму, крштен у реци Јордан по којој је добио име 1869. године. Завршио је Семинарију у Кијеву и Духовну академију у Москви. Био је професор гимназије у Крагујевцу, а затим катихета у Пожаревцу, Шапцу, Нишу и Чачку. Заузимао је дужност архијерејског намесника у Алексинцу, а затим био окружни протојереј у Крагујевцу. Био је сарадник готово свих часописа по којима је штампао близу 300 проповеди и других богословско-духовних чланака. Био је у Балканским ратовима и у Првом светском војни свештеник, стално се настанио у Београду у коме је умро 1935. † *Јордан Хаџи-Видојковић*, Нови изворник – службени лист православне

32. **Милан Петровић**, секретар тимочког духовног суда (Конзисторије Тимочке епархије), завршио је Петроградску Духовну Академију, затим је слушао предавања у Француској и добио степен доктора. Још као студент академије превео је са српског језика на руски „*Црквено право*“ од Никодима Милаша и „*Стару Србију и Македонију*“ Спиридона Гопчевића. Након завршетка није написао ништа посебно, али има основа да се надамо да ће се из њега произаћи добар радник.

33. **Добросав Ковачевић**, свештеник и професор гимназије у Београду. Завршио је Кијевску духовну академију, неколико година је био уредник часописа „*Гласник Српске православне цркве*“ у коме је, као и у другим новинама писао и преводио са руског. Један је од најбољих руских васпитаника.¹⁴

34. **Чедомир Марјановић**, професор Београдске гимназије. Завршио је Кијевску Духовну академију, а затим је слушао предавања у Немачкој и добио звање доктора наука. Писао је у црквеној штампи, али се од њега још више очекује у будућности, од онога што је до сада дао.¹⁵

Епархије добробосанске, ур. Петар Маркичевић, (1935), стр. 346. Још опширније: Б. Миленковић, † *Јордан Хаџи-Видојковић, протојереј и професор*, Преглед цркве Епархије жичке – полуслужбени орган свештенства Епархије жичке, Краљево (1935), стр. 288-289; такође: *Прота Јордан Хаџи Видојковић професор – Споменица о полугодишњици о смрти протојереја Јордана Хаџи Видојковића, професора*, Београд 1936.

¹⁴ Рођен је 1869. године у селу Суботица у округу подринском, заузео је место ректора Призренске богословије 1910. године, а уређивао је и „Гласник православне цркве у Краљевини Србији“. Умро је 1929. године. (Јустин Поповић, Протојереј *Добросав Ковачевић, ректор Богословије Св. Саве*, Гласник – службени лист Српске православне патријаршије, бр. 19 (1929), стр. 295-296). Међу првим објављеним радовима изгледало је да ће се бавити црквеном реториком, тј. пастирским беседништвом – омилистиком, као специјалиста: *Свети Сава као проповедник Српске православне цркве са прилогом његових проповеди*, прештампано из Гласника православне цркве у Краљевини Србији, Београд 1901. Бавио се питањима из домена практично примењиве теологије: *Заклетва у нашим судовима*, Београд 1902; радио је уџбенике веронауке за средње школе: *Библијска читанка или верске и моралне приче и поуке*, Београд 1912; *Свештена историја Старог и Новог Завета до друге године рада Христовог за први разред средњих школа по наставном програму од 25. новембра 1924*, Београд 1925. и *Свештена историја Новог Завета и Наука о богослужењу Православне цркве*, друго издање, Београд 1926; *Катихизис Православне хришћанске цркве за трећи разред средњих и њима сличних школа*, Београд 1934; *Библијска повесница Старог и Новог Завета за први разред средњих и њима сличних школа*, Београд 1934. Рад који је покушао на напише на основу знања и искуства студирања на високим руским богословским школама је: *Срби митрополити и црквени писци у Русији као проповедници Православне цркве*, Београд 1903.

¹⁵ Рођен у Ћуприји, умро у Београду. Духовну академију је завршио у Кијеву 1894. године, службу почео као предавач у парафинској нижој гимназији. Професорски испит је положио у априлу 1897. године, а у октобру исте године постаје професор гимназије у Нишу. Године 1898. писар, а наредне 1899. секретар Духовног суда Епархије нишке. Године 1900. професор Учитељске школе у Алексинцу. Године 1904. докторирао је на Католичко-теолошком факултету у Берну. Био је професор у неколиким београдским гимназијама, а 1913. године професор Мушке гимназије у Скопљу. (*Енциклопедија српске историографије*, приредили Сима Ћирковић и

35. **Сергије, епископ шабачки** син омиљеног секретара покојног митрополита [31] Михаила, који је Сергија, док је још био дечак, послао у Русију, где је завршио Богословију и Петроградску духовну академију. Много година је био предавач Београдске богословије. Покушао је да положи професорски испит, али је на њему пао. Ленштина, али добар монах. Када је прошле године, на Архијерејском Сабору, приликом избора епископа шабачке катедре, било толико кандидата колико и чланова Сабора, никако нису могли да се сложе, али на помен Сергијевог имена и на одушевљење свих управо је био изабран он.¹⁶

У љубави према Русији Сергије је непоколебљив. Када је после покушаја атентата на краља Милана Влада у Београду приредила збор бивших руских васпитаника и том скупу предложила осуду руске штампе, која је писала против Милана, Сергије је био један од оних који нису хтели да учествују на том окупљању и нису касније дали сагласност за његову резолуцију.

36. **Милош Анђелковић**, свештеник и професор Јагодинске учитељске школе, завршио је Кијевску Духовну Академију. Један од најбољих руских ђака, коме само недостаје постојаност. Веома брзо критикује све и свакога са примесом личних размирица, изазива полемику, а онда, исто тако, веома брзо повлачи своје речи натраг. Његови радови који заслужују да буду поменути јесу: [32] „*Руска граматика*“ (1903) и „*Руско-српски речник*“ (1903).¹⁷

Раде Михаљчић, Београд 1997, стр. 483). Конзул Бјељајев добро прогнозира, већ 1906. године каријеру и професионални развој Чедомира Марјановића. После Првог светског рата покренуо је прилично либералну и одличну „Библиотеку савремених религиозно-моралних питања“. Аутор је синтезе, која је доживела неправедан презир савременика. Ђорђе Сп. Радојичић је оцењује „компилацијом“: „обична рђава компилација. Због тога би било губљење времена испитивати њене многобројне сваковрсне грешке“. („Гласник Историског друштва у Новом Саду“, књ. II, св. 3, 1929, стр. 453) Бавио се и регионалном историјом. Његове способности су биле много веће од положаја које је заузимао. Рад Ч. Марјановић, *Прилике на Теолошком факултету*, Београд, је напад против додељивања професорских катедри руским емигрантима, а нарочито уперен против Руса емигранта, професора Теоодра Титова.

¹⁶ Световно име Милан (Београд, 1869. – Београд, 9. јун 1922). Нижу гимназију је завршио у Београду, а Семинарију и Духовну академију у Санкт-Петербургу. Монашки чин је примио у Русији, а по повратку 1896. године одликован достојанством синђела, постављен за суплента Београдске богословије и катихету у Првој и Трећој Београдској гимназији. Био једно време старшина Српског подворја у Москви, хиротонисан за епископа шабачког 22. септембра 1905. године. За време Првог св. рата био интерниран у Бугарској, пензионисан по својој молби 22 јуна 1919. (*Српски јерарси*, стр. 443).

¹⁷ Родио се 26. марта 1868. године у Свилајнцу, умро је 14. јуна 1931. године у Београду, био је професор и начелник Министарства вера у пензији. († *Прота Милош Анђелковић (некролог)*, Преглед цркве Епархије жичке – полуслужбени орган свештенства Жичке епархије, ур. Жив. Гл. Алексић, Чачак 1931, стр. 235-236). Својим научним и књижевно-богословским радом допринио је пресађивању концепата академске руске теологије у српски црквени живот. Истицао се и као писац уџбеника, нарочито катихизиса и историје цркве. Са друге стране оштро је полемисао са својим колегама са студија: Милош С. Анђелковић, *Галерија незнања и плагијата или огледало врлина и теолошке спреме проте Добросави М. Ковачевића и његови плагијати – Мој одговор*

37. **Протосинђел Платон**, професор Учитељске школе у Јагодини, завршио је Московску духовну академију. Талентовани богослов, али је лош монах и човек без принципа. Штампao је на српском језику свој кандидатски рад „*Историја српског Подворја у Москви*“.¹⁸ Највише од свих пише анонимне чланке личног карактера по новинама, као на пример, о питању предаје Дечанског манастира руским монасима. Мада је он по том питању био савршено обавештен, ствари није излагао онако како су се одигравале, него онако како се то свиђало онима који су њему могли да користе и који су из партијских рачуница тврдили да је Светислав Симић Дечане предао Русима.¹⁹

Ако ипак неуспеси које је претрпео и разобличење у лицемерју поправе његовог карактер, онда од оца Платона још може да буде и користан радник.

38. **Светозар Радовановић**, завршио је Петербуршку духовну академију и по окончању исте, дуго се још у Петербургу бавио новинарством и студирањем. Тамо је написао дело „*Мировая драма*“, са слободоумљем којим расправља о стварању света и човека. Ово његово дело је штампано у Лавову и донело је аутору много непријатности, како у Петербургу, тако и у Београду где су га прогласили за јеретика и нису му дали ниједно [33] место у служби. Покајао се прошле јесени и тада му је Архијерејски Сабор доделио стипендију и послао у иностранство да и даље студира. Цела та историја одузела је Радовановићу неколико година, у току којих је он, према својим способностима и ранијој припреми могао да употреби време на много корисније ствари.

на његова изазивања, Београд 1926. Овде је текстолошком методом уверавао читаатељство да су катихетски учбеници Д. Ковачевића бескрупулозни плагијати. Вероватно је реч о супарништву коме ће министарство одобрити рукопис на конкурс и ко ће уживати хонорар. Треба поменути да је био први уредник часописа *Глас Нишке епархије – службени црквено-књижевни лист за поуку и црквену књижевност*, Ниш 1900. Као руски ђак урадио је осврт на страдање Цркве у револуцији радом *Большевизам и Руска црква*, Весник Српске цркве – орган свештеничког удружења, (1921), стр. 359-362.

¹⁸ Његова књига написана док је био архимандрит: *Раковица – информација о неким црквеним функционерима навиклим да партиципирају у новчаним пословима*, Београд 1927, говори о корупцији у Цркви. Срочена у форми апологије, са тачно изложеним рачунима и издацима за живот и економије манастира коме је био игуман, Платон Јовановић није постигао жељени циљ. Био је, што се често дешавало у сукобу клерикалних струја, пензионисан. Опширније: Љубомир Дурковић-Јакшић, *Платон Јовановић, епископ бањалучки (1874-1941)*, Едворт 1978, друго издање: Крагујевац 1986; Горан Латиновић, *Српска православна црква у Босанској Крајини (1918-1941)*, Бања Лука 2006). На редовном заседању Светог архијерејског сабора Српске православне цркве, држаном 11-23 маја 1998. године уврштен у ред светих Срба, празнује се 5 маја/22 априла. (Радован Пилиповић, *Мучеништво српских архијереја 1941. л. Г. (70 година од мученичког страдања Светог Петра Дабробосанског, Светог Платона Бањалучког и Светог Саве Горњокарловачког)*, Календар „Црква“ за 2011 годину, стр. 135-137).

¹⁹ О руским монасима у манастиру Дечани: Н. П. Пагануци, *Высоко-Дечанская Лавра на Косове Поле и рол русских людей в новейшей истории монастыря*, Jordanville 1976).

Као руски васпитаник Радовановић је један од најблагодарнијих и најватренијих присталица Русије.²⁰

39. Протојереј Стеван Димитријевић без сваке сумње један од најистакнутијих у младом покољењу Срба руских васпитаника. Завршио је Београдску богословију, а затим Кијевску духовну академију. У току четири године био је ректор Призренске богословије, а сада је директор Српске гимназије у Скопљу. Довео је у пристојан поредак обе те школе. Основао је у Призрену „Фонд цркве Св. Георгија“ који је обезбеђивао сиромаштном српском становништву кредит са ниским каматним стопама. Сада вредно ради на обнови старих српских манастира у широј околини Скопља. И у Призрену и у Скопљу се много потрудио око организације српских школа и око подмлађивања њиховог учитељског кадра.

Протојереј Стеван је најпопуларнији од свих српских националних радника у Старој Србији и Македонији. Нарочито га воле сиромашни српски људи, којима није никада одбијао да пошаље помоћ. Срби Призренци су га због његових заслуга изабрали почасним [34] грађанином Призрена.²¹

Доленаведени Срби завршили су руске духовне школске установе у најновије време, своје обавезе су испуњавали савесно, као и задатке, да би постали истакнути интелектуални и национални радници:

40. Протојереј Станко Ивановић, парохијски свештеник у Србији, родом из Црне Горе, средње образовање је стекао на Цетињу, а више на Кијевској ду-

²⁰ Светозар Радовановић је рано почео да пише. Оглашавао се најпре у руским новинама пишући о политичким приликама у Србији и на Балкану. Те чланке је уобличио и објавио у књизи потписану псеудонимом: *Борьба сербскаго народа с злым гением и его клеветами (культминационный фазис)* – историко-психологический очерк Огняна Славковича шумадијскога серба воспитаника России, С. Петербург 1900. Годину дана касније објавио је књигу чија је појава имала поред црквено-доктринарних и политичке импликације *Мировая драма (творение-падение-искупление-воскресение)*, вып. I, (*творение-падение*), религиозная философия Светозара Радовановича, шумадијскога серба пантеиста, Львовъ 1901. Његов памфлетски трактат *Демонски синови – лицемери калуђери на владичанским престолима (у заштиту „Васионске драме“)*, књ. I, Београд 1904, који заговара „могућност нових догмата и нових догматичких система и о њихову односу према старим, или о погрешљивости и васионских сабора“, иако замишљен као апологија у претходној књизи промовисане личне модернистичке теологије, више је испао и дошао као обрачун са црквеним естаблишментом тога времена. Црква је С. Радовановића неумољивим егзистенцијалним санкцијама, не давши му службу, ни државну, натерала да ревидира ставове и одрекне се својих евидентно јеретичких тврдњи.

²¹ Рођен у Алексинцу 10. јануара 1866. године. Био је ректор Призренске богословије, први декан новооснованог Православног богословског факултета 1920. године, први професор на катедри за историју Српске цркве на истом факултету, инспектор и делегат Народног одбора Краљевства СХС за помоћ гладнима у СССР 1922-1924. Бавио се историјом српско-руских веза, истраживао по руским архивима и објављивао је богату архивску грађу. Опширније: (*Споменица Стеви Димитријевићу*, Богословље – орган Православног богословског факултета, св. 1 и 2 (1984), *passim*).

ховној академији. Био је затим предавач у Призренској богословији и српској гимназији у Скопљу.

41. **Михаило Поповић**, београдски свештеник, завршио је Московску духовну академију, неко време је био предавач у Призренској богословији. Преводио је са руског по духовним листовима (новинама и штампани).

42. **Јеромонах Доментијан**, професор Београдске богословије, завршио је Кијевску духовну академију.²²

43. **Марко Цемовић**, завршио је 1898. године Кијевску духовну академију, а 1903. године Правни факултет Петербуршког универзитета. Био је службеник Министарства Спољних послова у Београду, откуда су га избацили због умешаности у политику, а затим поново примили, а сада је прекобројан чиновник при

²² Доментијан Марковић, потоњи епископ нишки. Иако је кратко држао катедру епископа нишких, Доментијан представља симпатичну личност у српској црквеној историји с краја 19. и почетка 20. века. Нејасно је зашто га епископ Сава шумадијски назива Доментијан Поповић [!], уп. *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац 1996, стр. 172. Оригинални богословски писац који би да је поживео оставио још дубљих трагова. Рођен у Сокобањи 24. октобра 1872. године, земљак митрополита београдског Михаила Јовановића који га је и послао у Кијев, где је завршио Семинарију и Духовну академију. Вративши се са високих школа био је, најпре писар суда Епархије шабачке, суплент у шабачкој гимназији. Монашки чин је примио 1903. године од епископа шабачког Димитрија, некадашњег нишког епископа, а касније и београдског митрополита, а од 1918. године првог патријарха обновљене и уједињене Српске православне цркве. Хиротонисан је за епископа нишког 1909. године, али смрт га је рано уграбила. Умро је 8. марта 1913. године обилазећи српске војнике који су боловали од пегавог тифуса. (О овом епископу постоји низ савремених осврта и богословских цртица: *Избор и посвећење епископа Нишког, Његовог Преосвештенства Господина Доментијана*, Весник Српске цркве (1911), стр. 454-458; Ђакон Мих. П., † *Епископ нишки господин Доментијан*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 7 (1913), стр. 98; С. М. Веселиновић, *Владика Доментијан као наставник*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 7 (1913), стр. 99; Добросав М. Ковачевић, *Епископ Доментијан као богословски писац*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 7 (1913), стр. 99-100; Павле Швабић, *Подушна паљеница Доментијану нишком владици*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 7 (1913), стр. 100-102; Др. Н. Ј. П., *У спомен пок. владици Доментијану*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 7 (1913), стр. 102; *Метод васпитања мога васпитача*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 7 (1913), стр. 103-104; Рад. Т. Ружичић, *Пут к истинитој служби – успомена на пок. Еп. Доментијана*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 7 (1913), стр. 104-108; Јордан Хаџи-Видојковић, *Слово на опелу блаженоупокојеног епископа нишког Доментијана 10 марта 1913*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 7 (1913), стр. 109-110). Као владика нишки и архијереј тада једне пограничне епархије, Доментијан је имао деликатну улогу јачања морала српској војсци у Балканским ратовима. Дана 8. јула 1912. године извршио је обред освећења заставе српских добровољаца у Нишу (*Реч на дан славе при освећењу заставе добровољаца у Нишу*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 15, 1 августа 1912, стр. 225-226), а 5. новембра 1912. године по наредби митрополита Димитрија „у нишкој катедрали“ одслужио је „службу са молепствијем за успех српског и хришћанског савезничког оружја“. Д. К. П., *Црква и историјски дани у Нишу*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 22, 15. новембар 1912, стр. 337-340.

Српској Мисији у Петрограду. Сарадник је у часописима, писао је у „*Санкт Петербуршким Вједомостима*“ чланке о балканским државама.

44. **Арсеније Илић**, катихета Ужичке гимназије, завршио је Петербуршку [35] Академију.

45. **Митар Трипковић**, завршио је Кијевску духовну академију, био је предавач Призренске богословије, а сада је предавач гимназије у Чачку (Србија).

46. **Авксентије Обрадовић**, предавач гимназије у Београду, завршио је Петроградску духовну академију, а затим је студирао у Немачкој. Написао је неколико ситница из историје.

47. **Милоје Сретеновић**, учитељ руског језика на Војној академији у Београду, завршио је Петроградску духовну академију. Написао је комаде за позориште, од којих је једна „*Трагикомедија љубави*“ штампана, а о којој се критика изразила позитивно.

48. **Војислав Катић** завршио је Кијевску духовну академију, професор Призренске богословије.

49. **Михаило Шиљак**, завршио је Казанску духовну академију и био је предавач у Призренској богословији, а сада је професор Гимназије у Београду.

50. **Сава Рабреновић**, подједанко са Иларионом Весићем (види оцену под број 28) треба да служи као типичан пример недовољно селективног пријема Јужних Словена у руске школе. До ступања у Академију био је у 3 богословије (Призренској, Рељевској у Босни и Београдској), али није завршио обуку ни у једној од њих јер је [36] из сваке био избациван због лошег владања. Без обзира на то, није јасно како је упао школске 1893/4. године у Казанску духовну академију. Насупрот свему, касније по завршетку академије јако се исправио, био је предавач у Призренској богословији и Гимназији у Скопљу, дао је професорски испит и сада је свештеник и професор гимназије у Ваљеву.

51. **Тома Бурковић**, завршио је Московску духовну академију и сада је професор гимназије у Скопљу.²³

52. **Милош Рашић**, завршио је Петербуршку духовну академију. Син је познатог нишког патриоте Николе Рашића,²⁴ за чије је заслуге краљ Петар дао његовом сину по завршетку Академије стипендију и послао у Париз да студира право.

53. **Милан Милутиновић**

54. **Дамјан Исајловић**, професор Призренске богословије, завршио је Кијевску духовну академију.

²³ Најпознатије му је дело *Хиландар у доба Немањића*, Скопље 1925.

²⁴ Никола Коле Рашић вођа српских патриота у Нишу, комита. Учесник и вођа завере које је имала духовну и материјалну подршку Кнежевине Србије.

55. **Григорије Божовић**, професор Призренске богословије, завршио је Московску духовну академију.²⁵

56. **Војислав Бошњакковић**, професор гимназије у Србији, завршио је Кијевску духовну академију.

57. **Јеромонах Доситеј**, завршио је Кијевску духовну академију, а сада слуша предавања у Немачкој.²⁶

²⁵ Григорије Божовић (Придворница, 15 фебруар 1880 – Београд, 4 јануар 1945). Професор Призренске богословије и један од водећих људи српске националне акције у Старој Србији и Македонији. Истакнути српски приповедач у периоду између два светска рата. Био је запажен и као извештач и репортер *Политике*. Важније збирке приповедака: *Приповетке, Из Старе Србије, Тешка искушења, Под законом*.

²⁶ Рођен је у Београду 5. децембра 1877. године. Гимназију и богословију завршио је у српској престоници, а звање кандидата богословља стекао након завршене Кијевске духовне академије. Усавршавао се у Берлину на философско-богословској групи наука, а у Лајпцигу је студирао чисту и експерименталну психологију. Био је суплент Београдске богословије „Св. Сава“, а 25. маја 1913. године је хиротонисан за епископа нишког. За очекивати је било да ће 1915. године кренути са српском војском и владом пут албанске гологоте, али је остао на својој епископској столици, сачекао непријатељску бугарску војску и молио за милост према становништву. Послат је у интернацију, док је велики број свештениака Епархије нишке био убијен од стране Бугара у Првом светском рату као национално свестан слој српског друштва. (*Нишки епископ*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 10 (1913), стр. 161-163; *Иринеј Крстић, Портрет епископа нишког г. Доситеја*, Преглед цркве Епархије нишке (1932), стр. 229-235; *Митрополит Доситеј Васић – епископ нишки 1913-1933. г.*, Ниш 1933; „*Христу веран до смрти*“ – *Свештеномученик Доситеј загребачки и ваведенски*, ур. Павле Кондић, Београд-Цетиње 2008). Његов повратак у Ниш забележен је од стране једног богослова на насловници Октоиха Нишке Саборне цркве: „Октобра 12 године 1918. године у 4 сати по подне дође из ропства Њ. Преосвештенство Архијереј нишки господин Доситеј. У 5 сати по подне наш Нишки Господин Доситеј по свршетку благодарења одржа говор своје стаду, говор који свако пазаше или дражаше срца и цело грађанство испуњено одушевљењем и радости гледајући опет у својој средини свога духовног оца плакаше...“ (Запис од 12. октобра 1918. године богослова Јовановића: Петар В. Гагулић, *Неки записи и натписи на територији Епархије нишке*, „Православна мисао – часопис за богословску књижевност и црквено-сталешка питања“, св. 1-2 (1968), стр. 131-132). Владика Доситеј је морална величина српске црквене историје прве половине 20. века, што је недавно Свети архијерејски сабор и санкционисао његовим уписом у каталог светих. Он је кључна личност на средњоевропском духовном попришту тог времена, као мисионар у Карпатској Русији, организатор православне цркве у Чешкој, човек чије су духовне утехе чекали многи, називајући га „епископ нишки и карпаторуски“. Присталица социјалног ангажовања Православне цркве: изградњи сиротишта, старачких домова, народних универзитета. Негова тељ историјских традиција, подигао споменик епископу нишком Мелентију и страдалим свештеницима из 1821. године. Био је потпредседник Средишњег одбора за уједињење Српске православне цркве 1918. године, нишки епископ до 1933. године, до избора за митрополита загребачког. Основао манастир Св. Петке настојавши да обучи и оспособи православне монахиње за рад у болницама. Након смрти патријарха Варнаве до избора патријарха Гаврила Дожића управљао је Архиепископијом београдско-карловачком. Протеран из Загреба и брутално претучен од усташа априла 1941. године. Од последица те тортуре умро 13. јануара 1945. године. Сахрањен је у порти београдског манастира Ваведене у коме су се монахиње о њему бринуле као о најрођенијем.

58. **Радосав Ружичић**, завршио је Кијевску духовну академију [37] и сада је професор Гимназије у Крагујевцу.

59. **Јеромонах Варнава** у свету Петар Росић, завршио је Призренску богословију као један од бољих, а затим Петроградску духовну академију. У Петрограду је примио монаштво и сада у Константинољу учи грчки језик. На њега се, са правом, полажу велике наде.²⁷

Срби који даље следе, а који су завршили руске духовне академије, треба да буду смештени у категорију неуспешних (*неудачниковъ*), већина њих је по свом катастрофалном владању само била срам (*позоритъ*) за школе које су похађали.

60. **Архимандрит Виктор**, у свету Василије Стојковић. Ступио је у Кијевску духовну академију, али је затим напустио због болести и био је наставник у Призренској богословији. Вратио се у Академију, завршио, отишао натраг у Србију и примио монаштво. Био је лош монах и наставник, али умешни интригант. Добио је старешинство над једним од најбољих српских манастира (Љубостиња), а због злоупотреба је био осуђен на шестогодишњи затвор.

61. **Милан Јевтић**, родом из Новог Пазара, отишао је у Русију, где је након припрема завршио Кијевску духовну академију, био је [38] катихета у разним гимназијама у Србији.

62. **Добросав Марковић**, свештеник у Горњем Милановцу у Србији, завршио је Московску духовну академију.

63. **Владимир Радовановић**, почео је да студира у Петроградској духовној академији, одакле су га због лошег владања пребацили у Кијев где је завршио Академију. Касније је боравио на Западу где је добио степен доктора богословља. Колико тамо такво звање странци лако добијају, када само покажу сведочанство о завршеној Духовној академији и да препишу, тј. ископирају било какву руску богословску монографију. Није глуп, али услед његовог познатог безчасћа, лажљивости и лењости лишен је било какве могућности да добије неку службу. Живи на рачун оца и обмањује оне који га још нису упознали.

64. **Стефан Стефановић**, вероучитељ Београдске гимназије, завршио је Московску духовну академију. Младост му је прошла у донжуанским авантурама. Није склон никаквом послу.

65. **Мирко Поповић**, свештеник и катихета у Нишу, завршио је на једвите јаде Београдску богословију, а на исти начин и Кијевску духовну академију.

²⁷ И на овом месту, код оцене личности младог Варнаве Росића, конзул Бјељајев је био „пророк и пророчки син“. Овај руски ђак, постаје 1930. године српски патријарх и чини велике услуге руској емиграцији на Балкану и шире.

66. **Јован Поповић**, свештеник у Нишу, завршио је Петроградску духовну академију.²⁸

67. **Сава Поповић**

68. **Сима Савић**, Обојица су завршили Московску духовну академију, сада су предавачи у Призренској богословији. [39]

69. **Јеромонах Дамаскин** завршио је Московску духовну академију, а затим се одрекао монаштва и оженио. Пије, опија се и не занима га ништа друго.

70. **Вукадин Ђурковић**. Историја ступања овог лица у Кијевску духовну академију такође је веома карактеристична, он је одједном доспео у њу, иако у отаџбини није стекао никакво образовање. Избеглица из Турске, на почетку је био стражар при нишком суду и сам је научнио да, како-тако, пише и чита. Затим је био поштар у Прокупљу и на послетку агент тајне полиције у Пироту. У овој последњој делатности се показао толико ревносим, јер је, после једне, од толико честих промена у Србији, био подвргнут прогонима и био приморан да побегне из Србије. Када се на крају у исту вратио, митрополит Михаило га је из сажаљена послао у Русију да оде у неко средњошколско училиште. Али, Вукадин је дошавши у Санкт-Петербург са несвакидашњим безобразлуком изјавио, да је тобож завршио Богословију у Сарајеву, да су га гонили Аустријанци, да се докопао Србије, а препливавши реку Дрину помочио је у њој своја документа, тако да је са њима пропало и сведочанство о завршетку Богословије. Замолио је да га приме у Академију, обећавајући да ће накнадно доставити и касније предочити копије богословског сведочанства. [40] Примили су га и више нико никада није поставио питање његове дипломе. Неписмен, у буквалном смислу те речи, он је четири пуне године био предмет подсмеха за руске студенте. Други су му написали рад за паре о односима Русије и Србије, који је, међутим, био одбачен од стране Академије. Уз помоћ једног београдског студента дело је превео на српски језик и издао. У том делу он напада Русију, и зато је велика количина примерака купљена од стране аустријских власти у Босни ради растурања и бесплатног дељења у народу.²⁹

Дуго у Србији Вукадину нису давали никво место, на крају су му дали учитељску службу у селу Ристовцу на српско-турској граници. Ту дужност он обавља траљаво до садашњег времена.

²⁸ Рођен у Нишу 1839. године, рукоположен за ђакона 5 децембра, а за свештеника 6. децембра 1874. године. (*Глас – црквени календар са Шематизмом Нишке епархије за 1900. годину*, уредио Милош С. Анђелковић, Ниш 1899).

²⁹ Вукадин Ђурковић, *Односи Српства и Русије од 1185-1903. године – историска расправа за поуку српском народу*, Београд 1903, књига је штампана у штампарији „Доситије Обрадовић“ Аце М. Станојевића, има 155 страна и 19 цм. (мања четвртина).

IV

Срби из Аустрије који су завршили руске духовне школе.

71. **Никодим Милаш**, епископ задарски (у Далмацији), завршио је Кијевску духовну академију и био ректор Задарске богословије. Године 1885. позвали су га у Београд и поставили за ректора Богословије, предлажући му да предузме реорганизацију српске цркве, да ће убудуће бити српски митрополит, тј. митрополит цркве у Кнежевини Србији. Међутим, завист и интриге београдског свештенства нису га остављале на миру и приморавале су га да се врати [41] у свој ранији завичај, на своје пређашње место, где је он убрзо и био изабран за епископа.³⁰

Преосвећени Никодим је један од најистакнутијих српских ђака. Нема могућности да се поброје сви његови радови, а зато ћемо да се ограничимо на помен најзначајнијих: „*Достојанства у православној цркви*“ (1879), „*Славенски апостоли Кирил и Методије*“ (1881, за ово дело Универзитет у Черновицама му је доделио титулу доктора богословља), „*Крмчија савинска*“ (1884), „*Правила православне цркве*“ (1895-6), „*Списи о историји православне цркве у Далмацији*“ (1899), „*Православно црквено право*“ (1890, друго издање преведено на руски језик, због тог дела је изабран за почасног члана Петроградске духовне академије), „*Православно калуђерство*“ (1902), „*Пропаганда римска*“ (1889, такође преведена на руски), „*Православна Далмација*“ (1901, итд.). Написао је и „*Устав Синода и православне Конзисторије у Црној Гори*“ (1904).³¹

Осим великог научног рада епископ Никодим је и као архипастир истакнути трудбеник на пољу чувања Православља у Далмацији – земљи која је у

³⁰ Рад о значају класике: *Потреба класичног образовања за кандидате богословије*, Београд 1887.

³¹ Никодим Милаш (Шибеник, 4. април 1845. – Дубровник, 20. март 1915), епископ далматинско-истријски, вероватно много бољи научник него епископ. Док је његов претходник Стефан Кнежевић подгао 14 нових црквених здања, дотле залазак са катедре овог ретког српског полихистора и енциклопедисте, остаје у сенци расапа српских црквено-народних фондова (позната афера о оставинама у манастиру Крки). Та невоља коју није он директно изазвао дала је повода његовим опонентима из табора друге конфесије у Далмацији да благе лик и научни ауторитет највећег канонисте 19. века православног света чија дела и данас значе. На пољу српске историјске науке његово дело „Православна Далмација“ је монументална монографија заснована на домаћим и страним изворима, јер је Милаш био зналац класичних језика (мајка му беше Италијанка која је прешла у Православље). Милаш се школовао код фрањеваца и са добром подлогом, пре свега знањем језика отишао је на даље школовање у Русију. У сукобу са римокатоличким прозелитизмом и пропагандом јачао је богословску аргументацију и подстицао историјска истраживања православног присуства у Далмацији и западним српским крајевима.

сва времена била и у наше дане представља арену најжешћих налета римокатоличке пропаганде.³²

Епископ Никодим у истој равни са покојним митрополитом Михаилом треба да буде назван новим апостолом Српске цркве.³³ Да Русија у својим духовним школама ништа друго и није дала Србима [42] осим њих двојице, само и то би било довољно да српски народ обавезе на вечиту благодарност према Русији.

72. Архимандрит **Емилијан Радић**, учени богослов и правник који има звања доктор богословља (од Московске духовне академије), философије и права (чини ми се из Будимпеште). У Московску духовну академију је ступио након завршетка Универзитета.

На архимандрита Емилијана полагају се велике наде, али се он горди својом ученошћу, и није успео да стекне симпатије српског свештенства, због чега је до овог времена остао без места. Маштајући да постане патријарх у Карловцима, опипавао је, не бирајући средства расположење угарске владе, чиме је себе још више одвојио и изоловао од српског народа и свештенства. Једноме од његових радова („*Начело православног црквеног јединства*“, 1900) приписују се, чак, неправославне тенденције. Ипак се сматра, једним од најученијих српских богослова и треба се надати да, ако добије, на чему свим силама настоји, катедру на будућем Богословском факултету Београдског универзитета, да ће његов таленат и ученост дати још веће и уочљивије плодове.³⁴

³² Опширније: Војин Калинић, *Допринос Никодима Милаша културном препороду Срба у Далмацији*, Београд-Шибеник 2009.

³³ И данас постоје тенденције не само реторског слављења, него и литургијског прослављања и персоналне апотеозе у светитељски култ: *Свети Никодим епископ далматински (1890-1911) – предлог за уврштење у Календар светих Српске православне цркве*, Београд-Шибеник 2008. Несвесно или свесно био је повезан са несрећном „Крчком афером“: *Vladika Milaš i propast zaklada pri konzistoriji u Zadru, sine loco et anno*; „*Izvjestaj zadarske konzistorije o kapitalima u pravoj svjetlosti, sine loco et anno*”; *Благајница епископске конзисторије у Задру у септембру 1910 – званична биљешка*, Задар 1910; *Афера о оставитинама у манастиру Крци*, Задар 1911.

³⁴ Емилијан (Радослав) Радић (Бела Црква, 23 октобар 1857. – Баден Баден, Немачка, 22. мај 1907). Након основног школовања и завршене Гимназије одлази у Московску духовну академију. Права је студирао у Прагу, а философију у Пешти. Стекао је докторат теологије, али и права и философије. Замонашио се и догурао до чина дворског патријаршијског протосинђела. Био је професор и ректор Богословије у Сремским Карловцима и игуман манастира Крушедола, Месића и Војловице. Бавио се историјом цркве и црквеног права. Заступао је традиционалистичке (канонске) ставове и гледишта по питању будућег уређења српских епархија и ингеренција и опсега црквених власти, због чега је трпео критике либерала из кругова Светозара Милетића и Јаше Томића. (Азбучник *српске православне цркве по Радославу Грујићу*, приредио мр Слободан Милеуснић, Београд 1993, стр. 215)

73. **Иларион Зеремски**, професор Карловачке богословије. Завршио је Московску духовну академију, пише и сматра се добар стручњак за Свето Писмо.³⁵

74. **Валеријан Прибићевић** завршио је [43] Кијевску духовну академију, примио је монаштво, а не добивши места у Карловцима, упутио се у Србију, одакле је био послат у Константинопољ да буде катихета у тамошњој српској гимназији. Вративши се из Цариграда у отаџбину, био је настојатељ манастира, затим се опет вратио у Србију, а одредили су га за ректора Призренске богословије. На крају крајева, патријарх карловачки, према утицају који има Прибићевићев брат, уредник тиражне загребачке новине „Србобран“, дао је Валеријану место професора у Карловачкој богословији.³⁶

75. **Душан Јакшић** завршио је Петроградску духовну академију, био је неко време професор Богословије у Карловцима, али будући ожењен Рускињом, вратио се у Русију и сада је парохијски свештеник у Петограду.³⁷

³⁵ Мирско име Владимир (Турија, 27. фебруар 1865. – Плашки, 1. јануар 1931.) Завршио је Српску православну велику гимназију у Новом Саду, правне науке је слушао у Будимпешти, а Московску духовну академију је завршио 1890. године. Постављен је за професора Карловачке богословије 1891. године, замонашио се у манастиру Ковиљу 14. октобра 1893. године, рукоположен за ђакона 26. октобра, а за презвитера 27. октобра исте године. Постао архимандрит 1904. године, био настојатељ манастира у Фрушкој Гори Хопова и Раковца. Хиротонисан за викарног епископа 18. децембра 1912. После смрти епископа горњокарловачког Михаила Грујића постао 1914. године администратор Епархије горњокарловачке, чији епархијски архијереј постаје 1920. (*Српски јерарси*, стр. 196). Један је од покретача часописа Богословски гласник. (Ненад Идризовић, *Библиографија часописа Богословски гласник 1902-1914*, Београд 2011).

³⁶ Валеријан Прибићевић (Хрватска Дубица, 28. април 1870. – Сплит, 10. јул 1941). По окончању школовања био наставник Монашке школе у манастиру Хоново, замонашио се 8. маја 1894. године у манастиру Крушедолу, затим је био професор у Српској гимназији у Цариграду. Био на мети аустроугарских власти као русофил, отпуштен из службе јер је послао поздравни телеграм приликом повратка краља Милана у Србију, а на Загребачком велеиздајничком процесу 1909. године осуђен је на 12 година робије. Хиротонисан за викарног епископа сремског 28. јануара 1940. године. Уочи избијања рата 6. априла 1941. године био на лечењу у Сплиту где је и умро. (Милисав Д. Протић, *Валеријан Прибићевић – викарни епископ сремски*, Весник – орган Савеза удружења православног свештенства ФНР Југославије, бр. 168, 15. јун 1956, стр. 1-2).

³⁷ Родио се 1875. године у Српским Моравицама (Лика), упокојио се 10. августа 1935. године, завршио је Духовну академију у Санкт-Петербургу, студирао у Берлину, Лајпцигу и Бечу, у последњем граду је промовисан у доктора философије. Био је наставник у Карловачкој богословији, а затим је отишао у Русију. Вратио се на Балкан заједно са колонама руских избеглица 1924. године, један од најоригиналнијих и највећих стваралаца међу српским богословима прве половине 20. века. Имао широку и дубоку културу, познавао класичне и светске језике, што му је омогућавало да чита изворе и да се проблемски бави богословском тематиком. Бавио се историјом српске цркве, патристичким студијама, упоредним богословљем. Његов најзначајнији рад је *Живот и учење Св. Јована Златоуста*, Сремски Карловци 1934. Некролози: † *Протојереј Душан Јакшић (некролог)*, Братство – лист за вјерско и народно просвјећивање, ур. Мирко Максимовић, Сарајево (1935), стр. 149-150; † *Душан Јакшић*, Нови источник – службени лист православне епархије дабробосанске, ур. Петар Маркичевић, Сарајево 1935, стр. 344-345. Као

76. **Душан Јанковић** завршио је Кијевску духовну академију, и знајући да га неће примити у службу ако се врати кући, остао је у Кијеву, где је сада учитељ немачког језика у Трећој гимназији.

77. **Јован Муцовић**, завршио је Кијевску духовну академију, један од најбољих, и одређен је за секретара Конзисторије у Мостару (Херцеговина).

78. **Светислав Давидовић**, родом из Босне, завршио је Московску духовну академију и сада је парохијски свештеник у Бања Луци.³⁸ [44]

79. **Владан Максимовић**, завршио је Московску духовну академију. У садашње време студира на Бечком универзитету.³⁹

80. **Божа Јеремић**, завршио је Петроградску духовну академију, сада је професор у једној од српских гимназија у Аустрији.

81. **Степан Пичета**, родом из Херцеговине, завршио је Кијевску духовну академију и остао је у служби у Русији. Сада је инспектор Полтавске богословије.

V

Срби који су стекли образовање у руским грађанским школама

На руском универзитетима и специјалним школама школовало се сразмерно врло мало Срба. У највећој мери то су били они који су случајно запали или су дошли (прешли) из духовних завода. Тек у новије време из Србије су почели да шаљу на руске универзитете и специјалне школе стипендисте из буџета (државне стипендисте).

82. † **Панта Срећковић** завршио је курс на Кијевском универзитету. Био је професор Опште историје, затим Историје српског народа на српском лицеју, који се касније претворио у Велику Школу (касније Београдски универзитет). Био је професор више од тридесет година. Због својих заслуга био је изабран за члана државног савета.

добар познавалац прилика у Русији огласио се текстом: *Мучеништво и Голгота православне цркве*, Весник Српске цркве – орган српског православног свештеничког удружења, Београд (1930), стр. 100-111.

³⁸ Најпознатије његово дело је *Српска православна црква у Босни и Херцеговини (од 960. до 1930. год.) – монографија*, Сарајево 1930, данас увелико превазиђено по степену фактографије, интерпретацијама, језику и стилу. Протеран од стране усташа са своје сарајевске парохије, живео у Аранђеловцу у време окупације. Светислав Давидовић, познат као „Прото“ упокојио се у Београду 7. марта 1945. године у 71. години живота. (Гласник СПЦ, бр. 7 (1945), стр. 69)

³⁹ Његово дело „Венац живота“ оцењено је као први оригинални југословенски систем моралне философије. М. Видов., *Владан Ј. Максимовић, Венац живота – систем моралне философије*, Београд 1936, Светосавље – Орган студената православног богословског факултета, бр. 1 (1936) 57-60.

Срећковић је много радио и био је члан многих учених друштава (академија). Почео је са писањем [45] књижевних критика 1860. године. Написао је у омањим томовима општу историју, завршивши је са историјом Римљана (1872). Такође је почео да пише опширну историју српског народа и у два велика тома је штампао жупанијски период и време краљева и царева српских (од 600. до 1367. године), први том је изашао 1884, а други 1888. године. Написао је много историјских монографија и дуго је водио полемику са историчарима И. Руварцем и Љ. Ковачевићем по питању око убиства цара Уроша од стране краља Вукашина и издаје Вука Бранковића на Косову Пољу. Не познајући стране језике, Срећковић је, за невољу, своје закључке изводио једнострано и искључиво на оскудним српским изворима и народном предању, због чега је у поменутој полемици и претрпео пораз.⁴⁰

Са научним циљевима је путовао по Старој Србији. Учествовао је у свим патриотским друштвима и подухватима. Код њега је по повратку из Русије живео, оснивач Призренске богословије Сима Игуманов, а Срећковић није био без утицаја на Игуманове патриотске послове. Овај последњи је, поред других (између осталих) издао из својих средстава Срећковићево дело „*Синан-паша*“.

Срећковић је до саме своје смрти остао веран Словенству и Русији, мада је и он био погођен Сан-Стефанским уговором и подједнако са другим Србима прекоревачки Русију за стварње нове Бугарске, као Срби налазе за њен рачун (на њихову штету).

[46] 83. † **Милош Милојевић** је завршио Московски универзитет, био је професор гимназије у Београду и у том звању је много путовао са научним циљевима по Старој Србији и Македонији. Када се у Београдској богословији одједном повећао број Срба из неослобођених крајева за њих је било отворено друго одељење, а Милојевић је био одређен за управника тог одељења, у коме је врло умешно спремао учитеље и свештенике за Македонију, Стару Србију, Босну и Херцеговину и Црну Гору. Био је велики патриота. Радио је онда када се српско друштво заносило космополитским идејама. Због тога га многи нису толико ни ценили, већ су се према његовој делатности односили са презрењем.

⁴⁰ Пантелија Панта Срећковић (Крчмари, 3. новембар 1834. – Београд, 8. јули 1903). Основну школу је завршио у родном месту и манастиру Драча. Образовање наставио у Београдској богословији. Студирао је у Кијевској духовној академији и на тамошњем Универзитету. По повратку у земљу постављен је 1859. године за професора опште историје у београдском Лицеју. Када је од Лицеја створена Велика школа Срећковић је задржао своје професорско место. После одвајања опште и националне историје 1872. године. Срећковић предаје на Катедри за српску историју на Великој школи до повлачења 1894. године. Био је народни посланик и радник у Одбору за школе и учитеље у српским областима под Турцима. Редовни члан Српске краљевске академије од 1887. године. Оштро критикован због ослањања на народну традицију у својим радовима од представника тада настајуће критичке историографије (*Енциклопедија српске историографије*, стр. 644-645).

Тек касније под утицајем политичких неприлика почели су да цене и пажљиво читају Милојевићева дела, због чега његове идеје и планови нису били испуњени у своје време.

Милојевић је написао неколико историјских огледа и издао неколико старих српских споменика. Најважнија његова дела су: „*Путонис дела Праве (Старе Србије)*“ (1872) и „*Песме и обичаји укупног народа српског*“. Задојен патриотизмом Милојевић је дозволио себи слободу да у својим делима мења народни говор и чак неаутентично преноси текст из неколико споменика. Упркос свему, остаје неизвесно, да ли је то била његова кривица или његових сарадника (учитеља и свештеника у Турској) који су му достављали материјал са грешкама.⁴¹ Само то је нарушило научни ауторитет његових дела. [47] А у свему осталом треба га прихватити као изузетног српског патриоту-прегаоца.

84. **Живојин Жујевић** је завршио Универзитет у Русији шездесетих година и тамо се надахнуо идејама ослободилачке епохе. Био је затим професор гимназије у Србији. Живојин је почео да пресађује такве идеје на српско тле, истицао се као говорника на скуповима српске младежи, писао је критичке и историјске чланке. Најбоље од тога је штампано 1892. године у засебном зборнику. Умро је млад.

85. **Милош Карић** је завршио Кијевски универзитет, био је професор и директор Учитељске школе у Крагујевцу. Сматрали су га веома паметним и посвећеним човеком, али је умро рано не успевши да се докаже на делу.

86. **Светозар Марковић** је студирао на Петроградском универзитету, али није завршио факултет и вратио се у Србију. Није ступио у државну службу, него се бавио новинарством и пропагирањем либералних идеја. Окупивши

⁴¹ Милојевић Милош (Црна Бара у Мачви, 16. октобар 1840. – Београд, 24. јуни 1897). Син црнобарског свештеника Стевана М. Милојевића (†1849). Основну школу је завршио у селу Глоговцу, а на Лицеју је слушао право 1859-1862. Отишао је, затим у Москву где је 1863-1866. године студирао на Историјско-филолошком одсеку Филозофског факултета. По повратку у земљу обављао је службу писара и секретара суда у Ваљеву. Од 1870. до 1893. (до одласка у пензију) био професор у гимназијама у Београду и Лесковцу. Био је редовни члан Српског научног друштва (1870) и почасни члан Српске краљевске академије (1892). (*Енциклопедија српске историографије*, стр. 507). Учествовао је као командант добровољачких одреда у српско-турским ратовима 1876-1878, професор тзв. „страначког одељења“ Београдске богословије која је школовала по убрзаном курсу свештенике и учитеље за Србе под турком влашћу. Његови историјски радови нису наилазили на одобравање научне и културне јавности: „О њему се писало како се појавио неки нови научењак, који је проналазио Србе чак и на мјесецу; а његова мапа називана је влашком кецељом“. (Зарија Р. Поповић, *Милош С. Милојевић*, Босанска вила – лист за забаву, поуку и књижевност, бр. 6 (1904), стр. 103). Иларион Руварац је нападао Милојевићеву методологију својом карактеристичном заједљивошћу. (Види: *Летопис Матице Српске за 1873*). Такође, његову произвољност критикује: Величко Трпић, *Милош С. Милојевић у Призрену и његовој околини*, Београд 1880. Милојевић је био изузетно религиозан, али не клерикалац, као цивил умео је да се обрачунава са црквеном јерархијом, као нпр. у говору свог историјског прегледа *Наши манастири и калуђерство на Св. Тројице 1881*, Београд 1881, стр. 118-120.

кружок својих истомишљеника, у који је упало и неколико посланика Народне скупштине, он је почео да издаје у Крагујевцу новине либералне оријентације. Делатност Марковићевог кружока имала је као једну од својих последица настанка у Србији Радикалне странке којој тежи данас готово сва народна маса у Србији. Марковић је био изложен прогонима од стране власти. [48] Био је ухапшен и одмах је после тога умро.

Марковићева дела су издавана неколико пута и постали лектира од које српска омладина обично започиње своје политичку писменост. Српски конзервативци осуђују Марковићеву делатност, окривљујући га за то да ће ширењем радикалних идеја, тобоже, извести пре времена српско друштво из патријархалног стања. Други писци, напротив, називају њега и Жујевића првим гласницима новог живота у Србији.

Марковић је био под снажним утицајем Чернишевског (на српски језик је превео његова дела из политичке економије и др.) и других руских либералних писаца, чије су идеје биле блиске демократском духу српског народа.

87. **Александар Белић**, професор Београдског универзитета, завршио је на Московском универзитету курс Историјско-филолошког факултета, затим је кратко време боравио на Западу, где је стекао звање доктора наука. Специјалиста је за словенску филологију. Не гледајући на његову још увек младу доб краси га почасна признања: Српска академија наука изабрала га је у текућој години за свога редовног члана. Московски универзитет му је нудио катедру. Неколико његових радова је издала Српска академија наука, а Руска је издала прошле године његов „*Покушај дијалектолошке карте српског језика*“.⁴²

88. **Раша Милошевић** је завршио технолошки [49] институт у Русији и затим је био професор Гимназије у Пироту. Као жестоки радикал био је хапшен у време народног покрета 1883. и стрпан у тамницу. Издржавши казну опет је ступио у службу, заузимајући многа важна места, био је министар, а сада је управник Државног монопола. Милошевић је први технолог код Срба, који је завршио специјалистичку установу. Из своје струке и по политичким питањима је писао много. Његова главна дела су „*Организација среза на начелу управе и изборног права*“ (1883), „*Хемијска технологија*“ (1889), „*Познавање робе*“ *Товароведение* (1893 и 1898) и. т. д. Председник је руског кружока (Друштва) у Београду. Као човек, друштвени делатник и као Словен Милошевић чини част Русији која га је васпитала.

⁴² Српски лингвиста Александар Белић (Београд, 2. август 1876. – Београд, 26. фебруар 1960). После успешно завршеног школовања у Русији усавршавао се на Универзитету у Лајпцигу, тада најпознатијем европском лингвистичком центру. Од 1905. дописни, а од 1906. године редовни члан Српске Краљевске Академије. Покренуо је едицију „Српски дијалектолошки зборник“, академске 1933/1934. године био је ректор Београдског универзитета, а од 1937. године је председник Српске Краљевске Академије.

89. **Илија Вучетић** директор српске женске гиманзије у Скопљу, завршио је Београдску богословију, а затим Учитељски институт у Теодосији. Био је дуго времена предавач Призренске богословије, а затим је премештен у Скопље.

Човек је беспрекорне моралности, скроман, и прави радник и искрени поштовалац Русије, који је због тога трпео прогоне у време неких колебања српског политичког барометра. Поврх свега тога Вучетић је учинио доста услуга био од велике [50] користи руским конулима у Призрену и Скопљу.

90. **Сава Јакић**, професор српске гимназије у Скопљу, школовао се у руској гимназији у Николајеу. Тамо се упознао са кружоком револуционара и под њиховим утицајем напустио је гимназију и отишао да се додатно образује у Швајцарској. Како се тамо ничему није научио, одликује се веома slabим знањима. Он представља пример тога како је важно много пажљивије надгледати словенску младеж која долази да се учи у Русији и трудити се да она буде сачувана од штетних наноса и утицаја

Од српских лекара који су завршили у Русији најпознатији су:

91. **Милутин Живковић**, српски лекар у Србији, који се школовао у Москви. Не ограничава се на једну лекарску праксу, али ради и на побољшању разних страна народног живота личним инсистирањем на хигијени. Написао је по Корсакову „*Хигијену децијег узраста*“ (1901) и превео је „*Књигу о здрављу*“ (1903).

92. **Георгије Нешић**, очни лекар из Београда завршио је у Москви, где су му доцније и предлагали да остане као доцент, али је он више волео, мада и много тежу службу да буде приватан лекар у отаџбини. Толико се прославио операцијама ока да му болесници долазе чак из Аустрије. Лечио је чак и такве које су одбијали [51] да лече у бечким клиникама. Написао је „*Утицај дневне и вештачке светлости на орган вида*“ (2-изд. 1904) и „*Како да сачувамо очни вид*“ (1904).

Добри лекари су били и ови који су завршили у Русији на медицинским факултетима, а сада су покојни: **Владимир Георгијевић**, **Стефан Атанасијевић**, **Боривоје Павловић** и **Вељко Илић**, а сада су активни: **Станојло Вукчевић**, **Стојадин Стојадиновић**, **Милован Марушућ**, **Момчило Иванић**, **Димитрије Милић**, **Милан Миловановић**, **Здравко Ивковић** и **Стојан Аранђеловић**.

Такође се и неколико Српкиња школовало у руским школским установама, нарочито у Кијеву у Љевашовском пансиону у оквиру Фундукљејевске школе. Али од њих је било мало користи. Уобичајено, по свршетку школовања оне су се удавале и ретко ступали у службу. Од најбољих заслужују да се помену њих три које следе:

93. **Екатерина Миловук** завршила је у Русији шездесетих година. Она није била само прва руска васпитаница, већ уопште једна од првих Српкиња које су стекле образовање у иностранству. Прва је написала уџбенике из педагогике и методике (1868). Веома дуго је била управница Београдске Више Женске школе, а претпрошле године је постављена за начелницу српске женске гимназије у Солуну.

[52]

94. **Драга Љотић**, жена лекар.

95. **Круна Аћимовић**, наставница Београдске женске учитељске школе.

VI

Срби који су завршили обуку у руским војним школама

96. Генерал **Сава Грујућ** један од најистакнутијих српских државних делатника. Његова биографија и заслуге су добро познате у Русији.

Написао је много дела о војној тематици од којих је највеће у четири тома о српско-турском рату 1876-1877, изашло 1900-1902. године.

Као политичар, Грујућ је искрени русофил и присталица српско-бугарског зближавања, на коме је много радио. Будући да је био посланик у Цариграду доста је припомогао успостављању Бугарске егзархије (види његову књигу „*Како је постала Бугарска егзархија?*“, Београд 1897).

97. † **Генерал Димитрије Ђурић** у дугогодишњем периоду професор стратегије у Српској војној академији и бивши министар војни. Завршио је Српску војну академију, где је превео с француског језика 1860 „*Ратна начела Наполеона*“, а затим и Николајевску генералштабну академију. Издао је двотомну „*Тактику*“ и „*Стратегију*“ по Лееру (1895 г.).

Био је близак народној радикалној партији. Зато га краљ Милан и није волео и тек после Миланове [53] абдикације и преласка власти у руке радикала Ђурићу су дали истакнутији положај, које је по његовим способностима њему већ одавно требало да припадне.

98. **Милан Магдаленић**, генерал у пензији, завршио је први Николајевску Инжињеријску академију. Написао је приручник фортификације у три тома (1891-1895. г.), о коришћењу батерије (1897. г.) и др. Превео је на српски језик историју француске револуције од Пиреа.

99. **Петар Мишић**, потпуковник који је недавно поднео оставку. Један је од главних завереника у преврату од 29. маја 1903. године и један од најспособнијих официра у српској војсци. Завршио је Николајевску Академију Генералштаба.

100. **Стефан Бошковић** инжењеријски мајор, начелник географског одељења српског генералног штаба, завршио је Кадетски корпус у Петербургу. Одличан официр и најбољи картограф у Србији.

Завршио је Николајевску Академију Ген. Штаба, али још није напредовао.

101. **Љубомир Поповић**, мајор и професор Српске Војне Академије.

102. **Милан Туцаковић**, исто.

103. **Дамјан Поповић**, потпуковник у оставци, један од главних завереника у преврату 29. маја.

104. **Драгутин Окановић**, капетан у оставци, такође завереник. [54]

105. **Бранислав Лонткевић**.

106. **Милан Новаковић**, капетан, приморан на оставку зато што је припремао у Нишу заверу у циљу уклањања завереника, тј. био је учесник последњег преврата.

107. и **Стефан Хаџић**, мајор.

Није безпредметно да се забележи да су главни завереници против покојног краља Александра били бивши руски васпитаници, а и у нишкој контра-завери против накадашњег „свевлашћа завереника“ у српској војсци, такође је био руски васпитаник **Новаковић**.

Наравно, да се са горе побројаним личностима не исцрпљује број Срба који су образовање стекли у Русији. Али ништа мање, на основу оволико сабраног материјала у датој забелешци чини се довољно да би се могли донети следећи закључци: а) о томе како су се до садашњег времена решавале ствари у погледу образовања Јужних Словена и б) и консеквентно томе какве су жељене промене у таквим одлукама.

А.

1) Ступање Јужних Словена у руске школске установе имало је све до сада готово потпуно случајно [55] обележје и није било регулисано на одређени начин. Чак и након издавања, како се чини, строгих правила 1899. године, избор кандидата није био усредсређен у једним рукама.

2) Највећим делом су примани не најбољи по успеху и владању, него они који су имали јаку протекцију од јужнословенских митрополита, министара, итд. Захваљујући често таквој протекцији примани су право у више они кандидати сасвим неприпремљени и они који чак нису завршили средње школске установе.

3) Од кандидата који су ишли у руске више школе нико после пријема није знао руски, да чак и најмарљивији од њих првих година боравка у школи нису могли да прате предања.

4) У време проласка кроз курс оних који потичу из јужнословенских земаља и на пријемним испитима, предавачи, вероватно обраћајући пажњу на затечене околности, односно на слабу претходну припрему Јужних Словена и њихово лоше знање руског језика, односили су се према њима веома снисходљиво него према другим руским васпитаницима, што је одраније било познато [56] први-ма, и наравно, није могло да служи као подстицај на марљивост, већ напротив, упућивало их је на лењост.

На крају крајева, Словени, који су завршили руске школе испадали су много мање образовани, него њихови земљаци који су добили образовање на Западу, где владе јужнословенских земаља шаљу омладину по своме веома брижљивом избору.

5) Јужни Словени који су ступали у руске школе обично би остајали без сваког надзора и налазећи се у потпуно за њих новим условима живота, због неискуства, долазили су понекад под утицај руских револуционара или других следбеника екстремних идеологија. На крају није била реткост да су се под утицајем таквих лица неки од Јужних Словена васпитавали у идејама које нису имале ништа заједничког са оданошћу Русији и служењу циљевима руско-словенског зближавања.

Б.

Ради уклањања свих указаних негативних страна неопходно је, према нашем мишљењу, следеће:

1) Сконцентрисати послове око образовања Јужних Словена у Русији и избор кандидата у руске школске установе у једне руке, препустивши [57] у погледу тога и синодске стипендије Комисији за образовање Јужних Словена, јер би се тако унапред и у потпуности одстранили случајеви који се и данас понављају, када се лица, која буду одбијена од стране Комисије обраћају у Синод и тамо налазе пријем.

2) Поставити сталан услов да се у више школе са стипендијом примају од Словена само она лица која су у отаџбини завршила средње школе са средњом оценом не мањом од 4, 5.

3) Основати за оне који требају да ступе у више школске установе припремну школу, где би кандидати могли да допуне своја знања и да темељито изуче руски језик. Пошто главни део оних који се школују у Русији иде на духовне академије, то би понајбоље требало основати поменуту школу при једној од њих, нпр. Кијевској, где се од давнина поучавао већи део словенске омладине. У прилог томе иде што и клима Кијева највише одговара домороцима пореклом са Југа.

На челу такве припремне школе требало би поставити једног од јужнословенских домородаца који је одраније стекао образовање у Русији, коме би на

тај начин били добро познати како потребе и жеље оних Јужних Словена који долазе у Русију, [58] тако и средства према којима би они на најбољи могући начин прошли кроз курс и постали затим свесни и доследни радници на корист руско-словенског сједињења.

Дужност управника припремне школе била би такође да се брине да сачува васпитанике од разних штетних страних утицаја и да настоји на могућем зближавању између себе оних који се тамо школују.

Они који би се за време боравка у припремној школи показали неспособни или са ниском моралном степеном не би заслужили пријем у више школске установе, и не треба их примати у такве, него их враћати у отаџбину.

4) Предложити професорима и предавачима да не чине према васпитаницима из редова Јужних Словена њима никаквих олакшица већ да се односе са њима исто онако као и са осталима.

С. Петербург 21. новембра 1906. године.

Архив Српске академије наука и уметности, фонд Стеве Димитријевића, 14435/IV, 92.